

מנהג סעודת הבראה כל שבעה

מנהג סעודת הבראה
האם בתקופת השו"ע נהגו במנהג זה?
המנהג כיום
מנהג יהודי תימן
סיכום

מנהג סעודת הבראה

האבל אסור לאכול משלו בסעודה הראשונה לאבלותו, דין זה למדה הגמרא במסכת מו"ק (כז, ב) ממה שנאמר ליחזקאל (כד, יז) שלא ינהג מנהגי אבלות על מות אשתו¹, ובכלל הדברים נאמר לו 'ולחם אנשים לא תאכל', ומשמע שמנהג שאר אבלים הוא לאכול דווקא משל אחרים. ואף שהגמרא אמרה שאסור לאכול 'יום הראשון' משלו, נפסק להלכה כדעת הראשונים שהסבירו שכוונת הגמרא דווקא לסעודה הראשונה, ולא ליום הראשון כולו (טור, ב"י ושו"ע יו"ד סי' שעח סע' א).

כאמור, דין זה הוא רק בסעודה הראשונה, אבל אח"כ אוכל האבל משלו אפילו באותו היום. אולם רבנו ירוחם (תא"ו נכ"ח ח"ב) כתב שהיה מנהג להברות האבל כל שבעה מפני הדאגה לעניים: 'נהגו כל שבעה ימים מפני עניי ישראל שאינם יכולין לעשות מלאכה², ולא יתביישו שאף לעשירים עושין כן'. והעתיק דין זה מארחות חיים (לר"א הכהן מפרובנס) הל' אבל אות יג. הב"י (סי' שעח על שו"ע סע' י) העתיק ג"כ את דברי רבנו ירוחם הנ"ל³, אך בשו"ע שם סעיף י לא הזכיר כלל מנהג זה. אולם הר"מ רבקש בבאר הגולה בסוף הסימן (אות כא) העתיק את דברי רבנו ירוחם הנ"ל, והוסיף: 'וכן ראיתי פה מנהג קהל קדוש ספרדיים יצ"ו, וכוונתו כנראה לספרדים שהכיר בשנים ששה בהולנד, לשם ברח מליטא בעקבות פרעות תט"ו.

- 1 כדי להראות לעם ישראל שבאותה שעה הוא נהג אבל לאומי ולא פרטי.
- 2 מחמת אבלותם, וממילא אין להם ממון לצרכי סעודות השבעה.
- 3 ומעניין שלא ציינו פוסקי הדור האחרון גם לדברי המאירי בבית הבחירה מו"ק (י"ל לראשנה בשנת תרצ"ז ואח"כ בשנת תשכ"ב) סוף כד, ב: 'נהגו להברות את האבלים על גבי קרקע או על גבי מפץ וכיוצא בו, וכן כל שבעה. ובמועד אין נוהגין להברות כלל' (אמנם יתכן ש'כל שבעה' נסוב על האכילה על גבי הקרקע ולא על ההבראה, וצ"ע).

האם בתקופת השו"ע נהגו במנהג זה?

כאמור לעיל, הב"י הזכיר את המנהג בשם רבנו ירוחם, אך לא כתב שכך נהגו בזמנו, וכן בשו"ע לא העתיקו להלכה. האם באמת לא נהגו במנהג זה בתקופת השו"ע? בסעיף יא שם כתב השו"ע דין נוסף בעניין סעודת הבראה: 'היכא שצריך למנות שבעה אחר הרגל, וכן אם שמע שמועה בשבת, צריך להברותו הבראה ראשונה שבימי אבלות', דהיינו שגם במקרים שהאבל לא מתחיל את אבלותו בסמוך לקבורה אלא אחר הרגל או השבת, צריכים השכנים והחברים לדאוג לו לסעודת הבראה אחר הרגל או השבת. והקשה הש"ך שם (ס"ק יא) מדוע כששמע שמועה בשבת לא יתנו לו סעודת הבראה באותה השבת עצמה, והרי הב"י עצמו כתב בסימן שצג (על שו"ע ס' ד) שאין כלל איסור לתת לאבל סעודת הבראה בשבת, 'שהרי עשויים בני אדם להביא מאכל למי שלא היה יכול להכין מערב שבת ואף על פי שאינו אבל, הילכך לא מינכר דבר של אבלות הוא. ותו, דלא אסרו אלא לאבל עצמו שלא ינהוג דברים שהאבל חייב לנהוג בהם בחול, אבל לאחרים שלא יביאו אותו אין שום טעם לאסור. **וכן פשט המנהג בכל העולם להברות האבל בשבת**, ולא נשמע בעולם שום פוצה פה ומצפצף'. ע"כ דברי הב"י. הבאר היטב בסימן שעח (ס"ק ו) מתרץ את קושיית הש"ך, וזו לשונו: 'ואפשר שזהו לפי יש נוהגין שמברין כל שבעה כפי מנהג הספרדיים בהרבה מקומות, לפי שאין האבל מכין לעצמו דבר מכם טרדת אבלותו, וגם כדי שלא לבייש מי שאין לו לזון עצמו שבעה ימים ימי ביטולו ממלאכתו. וכ"כ רבינו ירוחם. **וע"כ גם בשבת מברין, שהאבלים סומכין על זה, ובלא זה אין לו מה יאכל בשבת**. אך לפי הנוהגין שאין מברין אלא סעודה הראשונה באיזה לחם וביצים, מעולם לא שמענו שעושין זה בשבת'.

כיוצא בזה כתב בשו"ת יבי"א ח"ד חיו"ד סי' כו סוף אות ח על קושיה דומה בדברי השו"ע: 'ודע, דמ"ש מרן [סימן שעח ס' ה] שאין להברות בערב שבת סמוך לחשכה מפני כבוד השבת, אינו סותר למ"ש בב"י סוף סימן שצג שפשט המנהג בכל העולם להברות האבל בשבת ואין פוצה פה ומצפצף, **דהתם מייירי בהבראות שעושים בכל יום של השבעה**, וכאן בהבראה של סעודה ראשונה⁵.

וכן הזכיר מנהג זה בספר ערך לחם לר"י קאסטרו (המהריק"ש), שהיה גדול רבני מצרים בדור שאחרי מרן הב"י, על שו"ע סי' שעח סעיף א: 'ויש נוהגין להברות כל שבעה ימים, מפני שאסור בעשיית מלאכה, שלא לבייש את העניים'.

יוצא מדברי האחרונים הנ"ל, שדברי הב"י בסימן שצג שנוהגים להברות את האבל בשבת מכוונים לאותם אלו שנוהגים שאחרים נותנים לאבל סעודות הבראה כל

4 כוונתו למה שכתב הב"י בסימן שצג שפשט המנהג להברות בשבת.

5 דהיינו שסעודת הבראה ראשונה היא חובה, ובזה נפסק שאין מברין בשבת, משא"כ שאר סעודות השבעה שאינן אלא מנהג ובהן מברין אף בשבת.

שבעה⁶, ולא רק את סעודת ההבראה הראשונה. וא"כ בוודאי שנהגו בזמנו במנהג זה, שהרי כתב שפשט המנהג בכל העולם להברות האבל בשבת; אך מכיון שבשו"ע לא העתיק את דברי רבנו ירוחם כלשונם⁷, וניתן ללמוד על המנהג רק בצורה עקיפה ממה שכתב בב"י סימן שצג שפשט המנהג להברות האבל בשבת, ייתכן שלא הושרש המנהג להברות אבל כל שבעה, ולכן לא העתיק מנהג זה לשו"ע.

המנהג כיום

לעיל ראינו שבאר הגולה ואחריו הבאר היטב הזכירו שכך היה מנהג הספרדים להברות את האבל כל שבעה. וכך הוזכר בספר שולחן עצי שיטים לר"ש חלמא בסיומן א סעיף ה, זר זהב ד"ה תוך שלושה ימים⁸: 'והספרדים נוהגים להברות את האבל כל שבעה מפני עניים שלא יעשו מלאכה⁹'. וכ"כ בהגהות מהר"א אזולאי על ספר לבוש עטרת זהב יו"ד סי' שעח אות א שיש נוהגים להברות האבל כל שבעה. וכ"כ בספר דרכי חסד לר"י אושפאל מהד' תשל"ה עמ' קסט שכך מנהג הספרדים. גם בספר דברי סופרים לר"נ ירוב (ירושלים תשס"א) פרק לא סע' כז כתב שהספרדים נוהגים להברות את האבל כל שבעה. וכ"כ בשו"ת אדני פז לר"א אבירד (פ"ת תשס"ד) או"ח סי' עה שנהגו להברות האבל כל שבעה¹⁰.

אולם ייתכן שפוסקים אלו העתיקו דבריהם בעיקר ע"פ דברי הבאר היטב ובאר הגולה, אך בפועל אין המנהג רווח כיום בקהילות הספרדים. ועל אף שהוכח לעיל שהיו מקומות שנהגו במנהג זה להברות משל אחרים כל שבעה, פוסקים רבים ואף פוסקי הספרדים לא העתיקו מנהג זה להלכה, וניתן ללמוד על המנהג רק מ'בין השיטין' שבדבריהם, וכפי שתירצו האחרונים הנ"ל את דברי השו"ע. וכ"כ בספר גשר החיים ח"א פרק כ אות יב: 'ומסתברים דברי הבאר היטב שם **דהב"י**¹¹ **כתב דבריו**¹² **לפי מנהג הספרדים להברותו בשבעת ימי אבלותו** [ו] בכללם שבת, ולא מדבר מסעודה הראשונה'. וכך ראינו לעיל בדברי הגר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת יבי"א. תירוצו

6 ועל כן מותרים הם להברותו גם בשבת. משא"כ את סעודת ההבראה הראשונה אסור לתת לו בשבת או סמוך לכניסת השבת כדברי השו"ע סי' שעח סע' יא.

7 שנהגו להברות האבל כל שבעה מפני עניים ישראל שאינם יכולים לעשות מלאכה.

8 ספר 'שולחן עצי שיטים' לר"ש חלמא (בעל מרכבת המשנה על הרמב"ם) עומד לצאת לאור בקרום במהדורה חדשה ומתוקנת ע"י מכון שלמה אומן.

9 המחבר עסק שם בדיני איסור מלאכה לאבל תוך שבעה, ודבריו ע"פ באר הגולה ובאר היטב הנ"ל.

10 שני הפוסקים האחרונים לא ציינו דווקא שכך מנהג הספרדים.

11 סי' שצג שם.

12 שפשט המנהג להברות האבל בשבת.

של הבאר היטב הנ"ל מוזכר גם בספר בית מועד לר"פ קורח בפרק טז סע' כה, אך לא ציין שכך נוהגים. מהשתלשלות דברי הפוסקים הנ"ל נראה שהעתיקו דבריהם מהפוסקים הקודמים שכך מנהג הספרדים, אך למעשה לא נוהגים כך בפועל.

ולענ"ד יתכן שהאחרונים לא העתיקו מנהג זה להלכה מפני שעיקר דיני סעודת הבראה נסובים דווקא לגבי סעודה ראשונה, שהאבל אסור לאכול אותה משלו, אבל בשאר ימי השבעה אין לו איסור לאכול משלו אף לסוברים שיש מנהג להברות האבל כל שבעה¹³, ולכן השאירו את הדבר נתון ל'מנהג העולם'. וכך ניתן לראות היום, שמי שגר במקום שבו השכנים או בני היישוב מסייעים למשפחת האבל בימי השבעה 'זוכה' לסעודות הבראה כל השבעה כמנהג הספרדי הקדום, ואילו הגרים במקומות עם פחות סיוע מקיימים את עיקר הדין לא לאכול משלהם רק בסעודה הראשונה.

מנהג יהודי תימן

לעומת הפוסקים הנ"ל מצאנו בקרב פוסקי יהדות תימן שהעתיקו מנהג זה להלכה, וכך כתב ר"ש יצחק-הלוי בשו"ת דברי חכמים חאו"ח סי' יד: דע, כי מנהגינו זה לנחם אבלים ולהברותם כל שבעה הובא בב"י טור יו"ד סוף סי' (שע"א) [שע"ח] [ציינתו בשו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' קצ"ז בהערות¹⁴], ומנהג יפה הוא מצד עצמו בכדי להפיג צער האבלים, הן בבילוי הזמן איתם, הן בהספקתם כל שבעה, ביחוד אם הם עניים. עיין רבינו ירוחם נתיב כ"ח ח"ב ועוד. וכן בס' טו שם: 'המורם מכל זה כי מנהגנו להברות האבל ולדרוש שם כל שבעה יש לו שורש ויסוד'. וכך כתב בספר בית האבן לר"א בן דוד עמ' 57: 'יהודי תימן קיבלו על עצמם מצד המנהג להברות האבלים משל עצמם כל שבעה'. הוא הוסיף שם שאמנם נתרופף מנהג זה כשעלו יהודי תימן לא"י, אך ישנם יישובים שבהם עדיין נוהגים במנהג זה או לפחות זכר למנהג זה. וכ"כ בספר היכל עבודת ה' לר"א שאקי הטור הרביעי (עמ' רעג) שכך הוא מנהג יהודי תימן. וכן ציין למנהג זה ר"י צובירי בספר 'ויצבור יוסף בר' ח"ד עמ' נה. וכ"כ ר"ש קורח, זקן רבני תימן בדורנו ורבה של ב"ב (נפטר י"ג מרחשון תשע"ט) בספרו 'עריכת שלחן - ילקוט חיים' יו"ד סי' שעח סע' א, שהמנהג להברות האבל כל שבעת ימי האבלות. וכ"כ בספר מסורת התפילה ושורש המנהג לרבי עובדיה מלמד עמ' 383: 'ומנהג הוא בתימן שמברין את האבל כל שבעת ימי האבל, ולא רק ביום ראשון'. וכ"כ בקונטרס 'שבת כהונה' לר"א כהן עמ' לו-לוז (ב"ב תשע"ב).

13 ופשוט שהאמור בירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ה) 'תבוא מארה לשכניו הצריכוהו לכך' [וכן מובא בשו"ת התשב"ץ ח"א סי' קסח] כשלא נתנו לו סעודת הבראה משלהם, היינו דווקא לגבי סעודה ראשונה.

סיכום

המנהג להברות את האבל למשך כל השבעה אמנם הוזכר בב"י, וכן הוזכר בדברי האחרונים שכך מנהג הספרדים, אך נראה שלא הושרש המנהג גם לא בדורו של הב"י, וכן למעשה אינו נוהג כיום בקהילות הספרדים והאשכנזים. ויהודי תימן החזיקו במנהג זה עד ימינו אלה¹⁵.

15 יש לציין שאין מדובר כאן כלל על אכילת המבקרים בבית האבל במהלך השבעה, שבזה רבים מיוצאי אשכנז נהגו שלא לטעום בבית האבל, ואילו אצל הספרדים המנהג להיפך.

מבואר דאיסורי אבלות נוהגים בט' באב כל היום. ולפי זה צ"ע אמאי מותר להניח תפילין בט' באב, דלכאורה הדין שאבל אינו מניח תפילין הוא דין מאיסורי אבלות! ונראה דיסוד הדין שאבל אינו מניח תפילין אינו דין מאיסורי אבלות, אלא דין בחלות שם אַבְל שחל בגברא, ובט' באב ליכא בגברא חלות שם אבל, וע"כ אין איסור להניח תפילין חל בט' באב. ולפי זה ג"כ מבואר למה אין דין תנחומים חל בט' באב, דאע"פ שיש בט' באב ניהוגי אבלות ואיסורי אבלות, מכל מקום ליכא בו חלות שם אבל בגברא, ודין תנחומים הוא דין בחלות שם אבל, וכדמוכח משיטת הרמב"ם שפסק שאין אבלות חלה במועד כלל (פ"י מהל' אבל ה"א), ומ"מ פסק שמנחמים אבלים בחוה"מ (ע"ש בפ"א ה"ג). ומוכח שחל במועד שם אבל בגברא, ומשום הכי חל דין ניהום אבלים בחוה"מ. ולפי זה י"ל שאם אחד צריך לאכול בט' באב אין בזה דין שאסור לו לאכול הסעודה משלו, משום דליכא דין סעודת הבראה בט' באב, דדין הבראה דין הוא בחלות שם אבל בגברא, ואינו מדין ניהוגי אבלות, וכדמבואר משיטת הראשונים דעושים סעודת הבראה בחול המועד אף על פי שאין אבלות במועד.

רשימות שיעורים מאת הרי"ד סולובייצ'יק מסכת ברכות דף יא עמוד א